

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Ústav speciálněpedagogických studií

Diagnostika dětské kresby

Bakalářská práce

Lucie Trčková

Speciální pedagogika předškolního věku

Prezenční forma

Vedoucí práce:

Mgr. Lucia Pastieriková, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu použité literatury.

Ve Zlíně dne 4.dubna 2011

.....

Lucie Trčková

Děkuji Mgr. Lucii Pastierikové, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce. Dále také děkuji sociálním pracovnícům ve FOD Klokánek Kroměříž za vstřícnost a možnost realizovat praktickou část mé bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD	5
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 DĚTSKÁ KRESBA.....	7
1.1 Hra.....	7
1.2 Kresba.....	8
1.3 Historický zájem o dětskou kresbu.....	9
1.4 Význam dětské kresby.....	12
1.5 Vývoj dětské kresby.....	13
1.6 Nejčastější témata dětské kresby.....	16
1.7 Typické znaky dětské kresby.....	18
1.8 Grafomotorika, hygiena psaní.....	19
2 DIAGNOSTICKÉ KRESEBNÉ TESTY.....	21
2.1 Test kresby lidské postavy.....	21
2.2 Kresba rodiny.....	22
2.3 Kresba začarované rodiny.....	25
2.4 Test stromu.....	26
2.5 Test hvězd a vln.....	26
3 SYNDROM CAN.....	28
3.1 Tělesné ubližování.....	28
3.2 Psychické ubližování.....	29
3.3 Sexuální zneužívání.....	29
PRAKTICKÁ ČÁST	30
ZÁVĚR	52
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	53
ANOTACE	55

ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je obecně výtvarný projev dítěte se zaměřením na diagnostiku dětské kresby, tedy na různé kresebné testy, které lze aplikovat u dětí předškolního věku. Téma bakalářské práce jsem si vybrala z vlastního zájmu s ohledem na předchozí studium na střední pedagogické škole, kde jsem se dostávala do kontaktu s dětskými kresbami při pedagogických praxích v mateřských školách, kde jim paní učitelky přikládaly velký význam.

Dětská kresba hraje u dítěte primární roli již v útlém dětství. Dítě kreslí se zájmem již od prvního objevení psacího náčiní, či čehokoliv, co zanechává stopu. Výsledek přináší dítěti pocit uspokojení. Radost, že po sobě něco zanechalo vrcholí s jeho věkem. Dětská kresba je také vodítkem jak pro pedagoga, tak také pro psychologa k poznání dítěte. Dětskou kresbu lze právem umístit na přední místo psychologických metod při diagnostice dítěte. Lze z ní vyčíst po čem dítě touží, co sděluje. Je tedy „královskou cestou“ k poznání dětské psychiky.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části – na praktickou a teoretickou. V teoretické části se zabývám dětskou kresbou v širším pojetí. Vymezuji, jak kresba souvisí s hrou. Zmiňuji nejvýznamější osobnosti, které se aktivně věnovali dětské kresbě. Dále se soustředím na význam a vývoj dětské kresby. Na nejčastější témata a typické znaky dětské kresby a v neposlední řadě okrajově zmiňuji souvislost kresby s hygienou psaní a grafomotorikou. Dále se soustředím na způsob použití a charakteristiku nejznámějších a v předškolním věku nejužívanějších diagnostických kresebných testů. V poslední kapitole se zabývám problematikou syndromu CAN. Jeho úzkým vymezením a charakteristikou jednotlivých skupin syndromu CAN. Tuto kapitolu jsem zvolila do své bakalářské práce právě z důvodů realizace praktické části ve Fondu ohrožených dětí Klokánek v Kroměříži, kde jsem se dostala do kontaktu s dětmi ohroženými tímto syndromem.

Pro realizaci praktické části jsem si vybrala test Kresba rodiny. Podrobně jsem vypracovala kresebné kazuistiky šesti dětí různého věku, které vyrůstají ve Fondu ohrožených dětí Klokánek v Kroměříži a všimla si detailů v kresbě a jejich korepondencí s rodinnou anamnézou každého dítěte.

Cílem mé bakalářské práce je zjistit míru validity a reliability diagnostického testu Kresba rodiny aplikovaného u dětí vyrůstajících ve Fondu ohrožených dětí

Klokánek, z nichž většina je, či byla ohrožena syndromem CAN, tedy syndromem týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Dětská kresba

Dětská kresba hraje v předškolním věku významnou roli. Jedná se – vedle hry – o primární činnost dítěte. Je pro dítě hrou. Dítě při kresbě prožívá radost z pohybu. V první kapitole se zabývám pohledem na hru a kresbu dítěte, na srovnání těchto dvou činností, které v předškolním věku dítěte hrají významnou roli. Dále na historii zájmu o dětskou kresbu nejvýznamějšími českými i světovými pedagogy a filosofy. Dalšími ztřežnými body jsou význam a vývoj dětské kresby, nejčastější témata a znaky dětské kresby. Úzce se dotýkám také tématu grafomotoriky a hygieny psaní, což je s dětskou kresbou jistě velmi spjato.

1.1 Hra

Davidov (2001) přirovnává kreslení ke hře – ke kreslení většinou nikdo nemusí dítě nutit a kreslit ho baví.

„Předškolní období je pro děti „zlatým věkem dětské hry““ (Čačka, 1994, s. 46).

Průcha, Walterová, Mareš (in Kořátková, 2005) definují dětskou hru jako formu činnosti, která se liší od práce i učení. Dále poukazují na fakt, že člověk se zabývá hrou po celý život, v předškolním věku má však hra své specifické postavení – je vůdčím typem činností.

Existují různé klasifikace her od různých autorů, Kuric (1986) klasifikuje dětskou hru následovně:

- Hry funkční – při kterých se uplatňují jednotlivé senzomotorické funkce, jako pohyby rukou a nohou, hlavy, natahování se za předměty a jejich uchopování, hry s vlastním tělem apod. Tyto hry tvoří v kojeneckém věku podstatný repertoár, v raném dětství jejich frekvence však prudce klesá.
- Manipulační hry – které se uplatňují při manipulaci s různými předměty. Lze sem zařadit například překládání kostek, čmárání tužkou po papíru, hnětění plastelíny. Vrcholí koncem kojeneckého období.
- Napodobovací hry – objevují se v druhém roce a spočívají v napodobování jednotlivých činností dospělých a zvířat. Tyto hry intenzivně podněcují rozvoj řeči. Dítě např. napodobuje jedení lžící, pití ze sklenice, štěkot psa, mňoukání kočky apod. Ve

třetím roce se tyto hry stávají postupně složitějšími: krmí panenku, uspává ji, napodobuje různé tělesné cviky apod.

- Receptivní hry – zakládají se na přijímání podnětů z vnějšku a méně se v nich uplatňuje pohybová složka. Jedná se např. o prohlížení obrázků a obrázkových knížek, poslouchání pohádek, hudby, říkanek, sledování televizních dětských programů, loutkového divadla apod. Objevují se již v prvním roce věku dítěte, jejich počet se výrazně zvyšuje v druhém roce a roste až do začátku čtvrtého roku života dítěte.

- Úlohové hry – vycházejí z her napodobovacích. Bývají zpravidla kolektivními hrami a děti v nich přebírají různé úlohy, např. ve hře na obchod, na lékaře, na školu, na tatínka a na maminku apod. Začínají se uplatňovat ve třetím, ale naplno se rozvíjet ve čtvrtém a pátém roce věku dítěte. Průběh hry ukazuje, že fantazie dítěte v tomto věku je mimořádně živá.

- Konstruktivní hry – vycházejí z her manipulačních. Začínají se uplatňovat již v druhém roce věku dítěte a jejich výskyt postupně vzrůstá až do školní docházky. Hlavním znakem konstruktivních her je jejich cíl – dítě je při zacházení s různými látkami, materiály a předměty zaměřeno na výsledek své činnosti. Tak je tomu při různých hrách se stavebnicemi, při hrách na písku, při modelování.

Hra podle Čačky (1994) prodělává ve skupině v předškolním období zákonité změny – děti dospívají od hry „paralelní“ přes „společnou“ až ke hře „kooperativní“.

Koťátková (2005) mezi významné znaky, které se ve hře projevují řadí zejména spontánnost, zaujetí, radost, tvořivost, fantazii, opakování, přijetí role. Lze tedy konstatovat, že hra u dítěte vzniká spontánně se zájmem, dítě má ze hry radost, je při hře tvořivé, uplatňuje fantazii, hra se v pravidelných intervalech opakuje a dítě při hře přijímá různé role.

1.2 Kresba

„Pro děti je hrou i kresba, která jim ještě řadu let bude sloužit i jako nejadekvátnější vyjadřovací prostředek“ (Čačka, 1994, s. 47).

„Zdroje dětské výtvarné aktivity leží velmi hluboko. Část jich nacházíme v dětské hře, v níž se projevuje dětská radost z pohybu, ovládnutí funkcí svalů, kloubů a nervů“ (Uždil, Šašinková, 1980, s. 20).

„Kreslení, zatím jen třeba jen čárání, je pro dítě hrou; přece se však liší od jiných her už od samého začátku: výsledkem je tu relativně „trvalý“ produkt – čára, barevná skvrna – vyzývající k další hře, která může být čím dál tím víc komplikovaná, může se změnit z pouhého vytváření stopy v zobrazení známých věcí, a v tomto případě už vlastně přestane být hrou a stává se vážným pokusem o vyzkoušení vlastních schopností“ (Uždil, 1974, s. 18).

Počátky výtvarného projevu dítěte přirovnávají Uždil, Šašinková (1980) ke hře, která se však liší od jiných her mimo jiné i tím, že zanechává něco, co je relativně trvalé: čáru, skvrnu, tvar.

Hanus (in Gregušová, 2004) definuje kresebný projev dítěte jako jeden z výrazových prostředků, prostřednictvím kterého dítě vyjadřuje své zájmy, přání, zkušenosti, postoje k okolí i k sobě samému.

Jean Piaget pokládá kresbu za jednu ze symbolických funkcí, v níž se projeví tendence zobrazit realitu tak, jak ji dítě chápe. Kresba se tak stává jedním ze způsobů symbolického zobrazení skutečnosti. Zdeněk Matějček konstatuje, že dítě kreslí to, co o objektu ví, tedy to, co se mu na něm jeví jako důležité (Vágnerová, 2000).

Uždil (1974) pojímá kresbu jako obrázkovou řeč, pomocí níž dítě vypráví o dojmech, jimiž je přeplněno a které jej tedy v jistém smyslu zatěžují.

„Kresba představuje jeden ze základních a přirozených způsobů zobrazování a zmocňování se reálného i fantazijního světa dětskou osobností a sama o sobě je činností pro většinu dětí velmi přitažlivou, vyhledávanou a příjemnou“ (Mlčák, 1996, s. 3).

Luquet charakterizuje kreslení jako hru, která nevyžaduje partnera a nejenže zaměstnává ruce a zrak, ale taktéž příjemně a nenáročně uvádí v pohyb i vnitřní zkušenost dítěte (Uždil, 1974).

1.3 Historický zájem o dětskou kresbu

Děti se zajisté kresbě věnovali již v pravěku. Nyní můžeme v různých jeskynních komplexech obdivovat stopy od našich předchůdců, jak dospělých jedinců tak i dětí.

„Rysy hravosti nalézáme už u nejstarších grafických stop lidské ruky – na obrázcích, které vznikaly tlakem a tahem prstů na jílové stěně jeskyň kdysi před tisíci roky. O kresbách, které se objevily na zdech po celé věky zasypaných a znovu odkrytých, nedovedeme někdy říci, zda jsou to stopy ruky dětí nebo dospělých“ (Uždil,

Šašinková, 1980, s. 15). Jak uvádí Matějček (2005), již naši předchůdci pocítili potřebu vyzdobit stěnu své jeskyně nebo zobrazit to, čeho se báli nebo po čem toužili.

Uždil (1974) uvádí mezi předchůdce teoretické koncepce výtvarné výchovy antické filosofy Platóna a Aristotela. *Platón* (427 - 347 př. n. l.) charakterizoval výtvarné umění jako racionální výkon, blízký tomu, co bychom mohli nazvat propagační nástroj společenské aktivity jedince, prostředníkem státnosti, morality a sociability.

„*Aristoteles* (384 – 322 př. n. l.) se domníval, že schopnost zobrazit skutečnost je něco, co se má pěstovat od dětství, a ve starém Řecku se to skutečně dělo – z několika zmínek víme, že už v raném věku děti modelovaly z hlíny a vosku“ (Uždil, Šašinková, 1980, s. 15). U Aristotela se setkáváme s formulacemi, které svědčí o tom, že mu neunikal význam tvořivosti, kterou chápal jako přirozenou lidskou vlastnost.

Ve svých dílech se dětským výtvarným činnostem věnoval také *J. A. Komenský* (1592 – 1670). V díle *Informatorium školy mateřské* praví „Mají také do malířství a písařství zavozování býti hned v té mateřské škole dívky, a to hned třeba v třetím neb čtvrtém roku, jak se při kom k tomu mysl znamená aneb vzbuditi můž. Jmenovitě dáváním jim do rukou křídly (neb uhle u chudších), a tím aby sobě puňky, čáry, háky, kliky, kříže, kolečka dělali, jak chtějí, čehož se jim i mustr po maličku ukazovati můž, vše ze hry a kratochvíle. Tím zajisté způsobem ručičku sobě k držení potom křídly a k dělání trhů navedou, a co jest puňkt, co čára neb čárka etc. vyrozumějí, což bude preceptoru čistý fotel“ (J. A. Komenský, 1958, s. 314). Dětské kreslení a malování začíná dle Komenského nezobrazivým čaráním, které je už ale samo cenným výrazem aktivity (Uždil, Šašinková, 1980). „Komenský by dal rád smyslově estetické výchově určitý plán, který by vycházel z řádu přírody a měl své pokračování v řádu lidské práce a v řádu uměleckém“ (Uždil, 1974, s. 21). „Pro výtvarnou výchovu nejmenších, a zejména pro její filozofické i antropologické zdůvodnění, má Komenský rozhodující význam. Předešel svoji dobu natolik, že dokonce ani dnes nemůžeme tvrdit, že všechno, co si v tomto směru představoval a co žádal, bylo splněno. Zejména to platí o vazbě výtvarných činností na ostatní formy poznávání skutečnosti, na smyslové vnímání, myšlení a na širokou oblast lidské praxe, zahrnující i techniku a tvorbu životního prostředí“ (Uždil, Šašinková, 1980, s. 16). Uždil (1974) uvádí domněnku Komenského – dítě čará nejen proto, aby napodobilo psaní dospělých, ale význam je daleko hlubší. Byl pevně přesvědčen, že primitivní zobrazování souvisí s duševním životem velmi úzce a že je přímo potřebné ke zdárnému rozvoji.

Mezi další klasiky pedagogiky, jejichž zájmem byla dětská kresba patří *J. J. Rousseau* (1712 – 1778), který viděl v zobrazování výhradně jen nástroj poznání reality, a tím je i poněkud podcenil (Uždil, Šašinková, 1980). Dále *J. H. Pestalozzi* (1746 – 1827) se v historii tohoto oboru uplatnil spíš svým celkovým chápáním dětství než samotnou kresbou. *F. Fröbel* (1782 – 1852) oceňoval význam ruční práce a zařazoval ji do výchovného programu (Uždil, Šašinková, 1980).

„Dětská kresba se mohla jako předmět vědeckého zájmu objevit až v druhé polovině 19.století, kdy byla už pro její nástup půda náležitě připravena poznatky psychologie týkajícími se rozvoje řeči, tvoření pojmů a představ, myšlení, hry aj.“ (Uždil, 1974, s. 63).

Mezi české autory se zájmem o dětskou kresbu patřil zejména *František Čáda* (1895 - 1975), který publikoval v *Paedagogických rozhledech* (1902) článek s názvem *Dětská kresba*. V článku hodnotí malé množství materiálů zabývajících se dětskou kresbou a snažil se dát podnět k usilovnějšímu střádání materiálu, který by se odborněji věnoval studiu dětské kresby. „Ačkoli jest škoda každé téměř dětské kresby, kterou tak snadno laik povrhne, ačkoli pak zejména spontánní kresba dětská nikdy neměla by se zahoditi a zničiti, přece, aby nasbíraných kreseb bylo možno s prospěchem užití, jest raději spokojiti se s kresbami co nejméně hojnými, ale majícími ony vlastnosti, které poskytují možnost pedagogického a paedopsychologického jich zužitkování správného a co možná úplného“ (Čáda, 1902, s. 1). Jak uvádí Chobola (1975) Čáda již publikoval své hodnotné výsledky vlastního výzkumu, který prováděl za spoluúčasti tří venkovských a jednoho pražského učitele. „Podle V. Chmelaře byl Čáda u nás prvý, kdo zdůrazňoval nutnost znalosti geneze kresby, doprovázené výkladem kreslicího dítěte“ (Chobola, 1975, s. 17). Taktéž Čáda nastínil vývojová stádia dětské kresby (Chobola, 1975):

- prvokresby – tak označoval čmáranice dítěte ve věku jednoho a půl až čtyř let,
- období schematických kreseb – dítě začíná od druhého roku kresbami izolovaných věcí a figur.

Psycholog *Otokar Chlup* (1875 – 1965) dokázal dětskou kresbu chápat realisticky, tj. jako odraz skutečnosti obklopující dítě (Chobola, 1975). „Z Chlupova výzkumu čmáranic vyplynulo, jak se dítě zvolna zmocňuje linií různého směru; nejdříve z vodorovného směru dochází křivkou k směru svislému, pak si osvojuje linie ve směru šikmém zprava doleva, zleva doprava, shora dolů a zdola nahoru“ (Chobola, 1975, s. 109).

Autor mnoha publikací věnujících se dětské kresbě *Jaromír Uždil* (1915 – 2006) odlišoval dětský kresebný projev od uměleckého díla (Chobola, 1975). Uždilovým přínosem je také zjištění, že dítě si doposud není vědomo estetické působnosti svých výtvorů (Chobola, 1974).

Mezi další autory, kteří se zabývali dětskou kresbou lze zařadit Otakara Hostinského, Václava Příhodu, mezi autory zahraniční pak zejména Herberta Reada, který mnoho svých poznatků publikoval v díle *Výchova uměním* (1967).

1.4 Význam dětské kresby

Podle Bednářové, Šmardové (2010) má kreslení velký význam pro později osvojovanou dovednost psaní. Kresba může poskytnout informace o celkové vývojové úrovni, o úrovni jemné motoriky, grafomotoriky, vizuomotoriky, o emocionalitě dítěte, o vztazích a postojích dítěte, je také komunikačním prostředkem a může být také rehabilitačním a terapeutickým nástrojem.

Kresba má také nezastupitelnou roli v oblasti psychologie. Švancara (1980) považuje kresbu za velmi často užívanou projektivní techniku i psychoterapeutický prostředek. Dětská kresba je u dítěte podle Vágnerové (2000) vyjádřením jeho názoru na svět, kde se projeví typické znaky dětského myšlení i emočního prožívání.

Dětská kresba je pro psychologa lákavým předmětem. Lze ji označit jako pomůcku při psychologickém vyšetřování, pomůcku proto, neboť její hodnota jako osamocенého prostředku není velká. Je-li však použita metodicky a je-li metodicky zařazena do souboru vyšetřovacích prostředků ostatních, její hodnota velice roste (Matějček, 2005).

Švancara (1980) uvádí zásady pro užití kresby v psychologické diagnostice:

- pro děti předškolního věku a část dětí mladšího školního věku je kresba hrou; v atmosféře hrové činnosti má probíhat i jejich testová kresba;
- používáme jednotných formátů papíru a jednotného kreslicího materiálu (např. vždy tužky č. 2, pastelky stejných barevných odstínů apod.);
- zaznamenáme všechny důležité okolnosti: datum, dobu, osvětlení, stupeň adaptace, verbální doprovod, vyjádření stupně aspirace, vize, lateralitu, držení tužky, otáčení kreslené plochy apod.;

- při kvalitativní analýze kresby přihlížíme k plynulosti čáry, síle, střídání tlaku, spojení a návaznosti linií; sledujeme nahromadění tzv. znaků organicity, které mohou signalizovat patologické procesy;
- v individuální diagnostice se opíráme především o kresby, jejichž vznik jsme mohli sledovat;
- každou kresbu se snažíme nejprve zařadit podle vývojové úrovně; jedním z možných přístupů je vycházet ze základních strukturálních schémat kresby;
- věk kolem 8 roků má uzlový význam ve vývoji zobrazovacích schopností;
- při individuálním psychologickém vyšetření prepubescentů a pubescentů se osvědčuje kresba stromu, zejména tam, kde kresba lidské postavy působí v tomto věku rozpaky;
- všímáme si vývojově důležitých charakteristik kresby: dvoudimenzionální znázornění a proporcí zobrazovaných částí; dále věnujeme pozornost neobvyklým znakům, popřípadě chybějícím částem, zvýraznění detailů apod.;
- kresbu chápeme jako výsledek činnosti, která je ponejvíce multidimenzionální; tato činnost může, ale nemusí být polem projekcí intenzivních zážitků;
- více chyb v psychologické diagnostice bylo způsobeno nadsazenou projektivní interpretací kresby než opomenutím projektivní interpretace;
- projektivní interpretaci si ověřujeme explorací, konfrontací s výsledky dalších zkoušek, v rozhovoru s rodiči apod.;
- kresba může být indikátorem tvořivých schopností; snažíme se vystihnout prvky tvořivosti, jako je vyvažování, úspornost vyjádření, dynamičnost, plastičnost, originálnost invence aj.;
- kresba je tím méně spolehlivým ukazatelem rozumového vývoje, čím je dítě starší;
- pro výzkumné účely se osvědčuje hodnocení kresby dvěma nezávislými posuzovateli.

1.5 Vývoj dětské kresby

Vývoj dětské kresby popisuje velké množství autorů. Kresba se u dítěte rozvíjí s ohledem na jeho věk, motorické dovednosti - zejména v oblasti jemné motoriky, zdravotní stav dítěte a je považována za vývojový mezník v předškolním věku.

„Vývoj kresby je v mnohém podobný vývoji řeči. Je však primárnějším, bezprostřednějším a širším nositelem sdělení než slova“ (Čačka, 1994, s. 47).

Zdravé dítě, jak uvádí Šicková (in Müller, 2007) překoná ve své kresbě stádium čmáranic, geometrických tvarů až po vytvoření kompletní lidské postavy.

„Přirozený vývoj výtvarného projevu úzce souvisí s vývojem psychických funkcí“ (Gregušová, 2004, s. 33).

Jak uvádí Užil, Šašínková (1980) – k tomu, aby vznikla první grafická stopa, není třeba tužky ani pastelky, ale stačí otisk dlaně na zamlženém skle nebo hrábnutí dřívkem do uhlazeného písku.

Šicková (in Müller, 2007) uvádí vývojové stádia dětské kresby podle Cyrila Burta:

▪ Čmáranice (2 – 5 let):

a) nezáměrné, náhodné čmárání – jedná se o svalové pohyby ramena, většinou zprava doleva,

b) záměrné čmárání – někdy ho dítě i pojmenuje,

c) napodobované čmárání – pohyby celé paže jsou vystřídány pohyby zápěstí,

d) lokalizované čmárání – snaha o znázornění význačných částí objektu.

▪ Linie (4 roky):

objevují se první tvary jako kruh, hlavonožec.

▪ Popisný symbolismus (5 – 6 let):

první postava jako schéma.

▪ Popisný realismus (7 – 8 let):

dítě kreslí to, co o předmět ví a ne to, co vidí. Absence perspektivy, kresby jsou transparentní, objevuje se profil.

▪ Vizuální realismus (9 – 10 let):

odklání se od kreslení z paměti ke kreslení podle předlohy. Snaha o znázornění perspektivy, přelínání, stínování.

▪ Potlačení (11 – 14 let):

větší důraz na verbální projev, ztráta odvahy.

▪ Umělecké oživení (15 let).

Davidová (2005) člení počátky vývoje dětské kresby na:

▪ Období „skvrn“:

dvouleté dítě nekreslí stejně jako tříleté. Každému věku odpovídá specifický typ kresby. Tyto kresby procházejí stadii, které těsně souvisejí s vývojem intelektu dítěte.

▪ Stadium „čmáranic“:

dítě stadiem „čmáranic“ prochází kolem jednoho prvního roku života. Tužka je jakýmsi prodloužením ruky. Dítě s oblibou čmárá všemi směry, aniž by tužku pozvedlo. Jedná se o osobité, i když neobratné pohyby.

▪ Stadium „čárání“:

toto stadium bezprostředně následuje po období „čmárání“. Dítě během kreslení původní nápad mění, pokud vůbec kresbu dokončí. Mezi 2. a 3. rokem se jedná o stadium „nezdařeného realismu“ - dítě kreslí uzavřené smyčky se zjevným úmyslem napodobit písmo dospělých.

▪ Stadium „hlavonožců“:

kolem 3. roku dítě začíná kreslení zvládat a svým obrázkům dává určitý obsah. Postava „hlavonožce“ je znázorněna kolečkem představujícím současně hlavu i trup zepředu, k němuž přiléhají dvě čárky – nohy, a často ještě další dvě – ruce. Jak dítě roste, přibývá více detailů – v kolečku jsou umístěny oči, ústa a pupek v podobě tečky nebo drobného kolečka.

Přehled vývojových stadií podává taktéž Burt (in Gregušová, 2004):

▪ Čmárání (2 – 5 let):

období čmárání lze členit na bezzáměrné čmárání – často svalové pohyby z ramene, záměrné čmárání – se soustředěním pozornosti, napodobivé čmárání – pohyby prstů jeví tendenci vystřídat pohyby zápěstí, lokalizované čmárání – snaží se znázornit vyznačené části objektu.

▪ Linie (4 roky):

v tomto stadiu se rozvíjí zraková kontrola. Oblíbeným námětem se stává lidská postava.

▪ Popisný symbolismus (5 – 6 let):

lidská postava je již podána poměrně přesně.

▪ Popisný realismus (7 – 8 let):

kresby jsou stále logické než vizuální. Dítě kreslí to, co ví a ne to, co vidí. Pokouší se oznámit, vyjádřit, pojmenovat vše, co o objektu ví anebo vše, co ho na kresleném objektu zajímá. Objevují se první pokusy o zakreslení tváře z profilu.

▪ Vizuální realismus (9 – 10 let):

dítě přechází ze stadia kreslení z paměti do stadia kreslení podle přírody. Hovoříme o dvou fázích – dvojrozměrná fáze (kresby jen v obrysech), trojrozměrná fáze (pokusy o znázornění hmotnosti).

▪ Potlačení (11 – 16 let):

stadium potlačení začíná nejčastěji kolem věku 13. let. Dítě si začíná uvědomovat rozdíly mezi zobrazovanou skutečností a svým výtvarným vyjádřením a ztrácí odvahu.

- Umělecké oživení (ranné dospívání):

v patnácti letech výtvarný projev postupně přerůstá v jisté umění. Kresby obou pohlaví se odlišují. Děvčata mají zálibu v barevné bohatosti, v půvabných tvarech, v krásné linii. U chlapců vyúsťuje kresba ve směru více technickém a mechanickém.

1.6 Nejčastější témata dětské kresby

Objektem kresby dítěte předškolního věku je člověk a teprve v druhé řadě vše, co s ním souvisí: obydlí, dům, dopravní prostředek, strom, květina, slunce (Uždil, 1974).

Uždil, Šašinková (1980) považují dítě za značně antropocentrické, lidská postava tedy tvoří většinu „obsahu“ jeho kreseb a s ní postupně i to, co s člověkem úzce souvisí. Na vývoji kresby *člověka* si můžeme povšimnout některých obecných zákonitostí. V zobrazování postav lze podle Davido (2001) nacházet určitou symboliku, kdy postavy obvykle vypovídají o autorovi více než jiné symboly. „Dítě do kreseb promítá své „já“ - když kreslí „pána“, není pochyb, že kreslí samo sebe“ (Davido, 2001, s. 53). V nejranějším zobrazování člověka užívá dítě prvního uzavřeného tvaru, kterým je kruh, a k němu připojuje dvě vertikální čáry nebo několik paprskovitých čar (Švancara a kol. 1980). Hlavonožce charakterizuje Uždil, Šašinková (1980, s. 25) jako „oválnou hranici, v níž jsou provizorně uzavřeny důležité lidské znaky (tj. právě ty znaky, které jsou nejvíce lidské a mají hodnotu symbolu: ústa, oči, někdy i nos a vlasy, zřídka uši“. První „hlavonožci“ vznikají mezi třetím a čtvrtým rokem věku dítěte, někdy ovšem i dříve. Šestileté dítě zpravidla již člení lidskou postavu velmi zřetelně, nasazuje paže k trupu, ne už k hlavě, jak se s tím někdy setkáme v určité etapě vývoje. (Uždil, 1974). Zobrazení lidské postavy z profilu je podle Uždila (1974) zpočátku velmi nesymetrické. Dítě si představuje, jak by vidělo postavu ze strany, nezakládá tedy svou kresbu na zrakových vzpomínkách, ale jedná se o schopnost konstruovat postavu v prostoru, natáčet ji do požadovaného úhlu pohledu (Uždil, 1974).

Davido (2001) charakterizuje jednotlivé části patologického zobrazení hlavy a těla následovně:

- nos – je zdeformovaný, když se vyskytují sexuální problémy,

- oči – velké oči kreslí děvčata a chlapci s homosexuálními sklony, výrazně vyznačené obočí tento sklon ještě více zdůrazňuje; naproti tomu na kresbách agresivních dětí je obočí rozježené,
- vlasy – na kresbách dětí s narcistními sklony bývají načesané a kudrnaté,
- uši – dítě, které touží po věděni je kreslí velké, taktéž dítě se sluchovým postižením je znázorňuje větších rozměrů, avšak u těchto dětí se najdou výjimky, kdy uši chybí, což ukazuje na neschopnost komunikovat,
- ústa – ústa symbolizují řeč, potravu a v jisté míře i erotiku; postava bez úst je typická pro děti, které mají problémy ve vztazích (oidipovský komplex, špatný vztah s matkou), ale také pro děti, které doma postrádají vlídnou komunikaci; otevřená ústa s „vyceněnými zuby“ značí agresivitu; je-li nakreslen jazyk, naznačuje to nevyřešené sexuální problémy; ústa zavřená prozrazují určité napětí,
- brada – zdůrazňuje mužnost postavy a na kresbách se objevuje v pozdějším věku,
- ruce – děti je mohou znázornit v různých podobách – smetáčky, hrabičky, ale také již ruce s pěti prsty; vývoj zobrazení rukou souvisí s věkem dítěte; dobře vyznačené ruce vyjadřují sociabilitu; chybějící ruce (jsou v kapsách nebo nejsou znázorněny vůbec) značí sexuální či sociální problémy,
- paže – jsou-li odtažené od těla, jsou příznakem sociability; ochablé paže přitažené k tělu vyjadřují pocit prohry,
- nohy – u křehkých a depresivních subjektů bývají ohnuté,
- prsa – vyjadřují skutečnost, že se dítě zabývá sexuálními otázkami.

Uždil (1974) uvádí, že s kresbami *zvířat* se u dětí setkáváme poměrně brzy. Zprvu se však příliš neliší od obrazů lidí. Můžeme se ale také setkat se zvířátky s trupem vztyčeným na dvou nohách a to zvláště tehdy, jedná-li se o hrdiny z pohádek, kteří jednají jako lidé (např. neposlušná kůzlátka) (Uždil, Šašinková, 1980). Jak uvádí Davido (2001) děti mají tradičně spojeny zvířata s nějakou symbolikou – medvěd je hromotluk, páv je pyšný, opice je chytrá, chameleon mění barvy. Z tohoto úsudku lze aplikovat u dětí tzv. kresbu začarované rodiny, kdy dítě přemění jednotlivé členy rodiny do zvířecí podoby. Postava zvířete se vyvíjí z postavy člověka. Předškolní děti kreslí zpravidla zvířata z profilu (Uždil, 1974). Nejčastěji dítě kreslí domácí zvíře (Davido, 2001).

Kresba *domu* vypovídá mnoho o dítěti – o jeho osobnosti a charakteru. Dům patří taktéž k nejoblíbenějším dětským tématům (Davido, 2001). Podle Uždila (1974) je dům spojován s takovými vlastnostmi, které obvykle souvisejí s jeho užíváním, obecně

s bydlením: má okna, zpravidla i komín (ze kterého se nejčastěji kouří), dále dveře opatřené klikou. Uždil, Šašinková (1980) dodávají, že grafický typ domu se vyvíjí s dobou a s architekturou, která v okolí dítěte převládá.

První *stromy* jsou „čmáranice“, potom stejně jako postava nabývají na vzhledu „hlavonožce“, později se kmen rozšiřuje směrem dolů (Davido, 2001). Později se strom v kresbě dělí na strom jehličnatý a listnatý, přičemž strom jehličnatý ožívá v představě zejména díky symbolice Vánoc (Uždil, Šašinková, 1980).

Mezi *dopravní prostředky*, které dítě kreslí rádo, řadíme především auto, vlak a loď. Záliba v dopravních prostředcích může vyrůst někdy až do specializace. Setkáme se s dětmi, které nakreslí lokomotivu s věcností téměř konstruktérskou, či vyobrazí nejen vnějšek, ale i vnitřek autobusu (Uždil, 1974).

Dítě kreslí to, s čím se setkává prostřednictvím reality. Můžeme se však setkat i s jinými tématy dětské kresby, které se mění vlivem vospělosti a zkušenosti dítěte.

1.7 Typické znaky dětské kresby

Dětská kresba je charakterizována typickými znaky zejména v oblasti prostoru a objemu. Uždil (1980) uvádí následující typické znaky dětské kresby v této oblasti:

- plošné uspořádání objemu – jednotlivé pohledy na předmět (nadhled, podhled) jsou spojeny v jeden celek;
- zobrazení vnitřního objemu – dítě zobrazuje ty věci, o kterých ví a které je zajímají, přičemž se nezdržuje otázkou, zda jsou všechny vidět nebo zda jsou vůbec našemu zraku přístupné (např. dítě nakreslí babičku v břicho vlka, vejce v těle slepice, obyvatele v domě apod.);
- základ prostorového uspořádání – je položen, jakmile dítě začne považovat spodní okraj papíru za jakousi zem, k níž postavy a věci tíhnou jakoby ovládané gravitací;
- sklápění – snaha vystihnout náš dojem při pohledu na kresbu, na níž je to, co se dobře uplatní v půdorysném pohledu (např. cesta, rybník) „viděno“ v plném nadhledu, zatímco věci, které stojí kolmo k základně, jsou jakoby sklopeny do půdorysu podél osy (např. stromy podél silnice) nebo symetricky seřazeny okolo středu (rákosí kolem rybníka);
- obrácená perspektiva – při takovém zobrazení bývají věci, které jsou blíže spodnímu okraji papíru, menší, zatímco očekáváme, že tam budou právě větší.

Mezi výtvarné zákonitosti dětské kresby, jakožto další typické znaky dětské kresby patří podle Uždila (1980) především:

- kouzlo pravého úhlu (R-princip) - „Věci stojí k základní čáře (k zemi) kolmo – princip, který pak dítě zachová i tehdy, když to odporuje skutečnosti: i k šikmé střeše stojí komín kolmo“ (Uždil, Razáková, 1966, s. 42).
- Grafoidismus – charakterizuje Uždil (1980) jako naklánění kresby ve směru písma.
- Grafický automatismus - dítě zmnožuje detaily a to v takové míře, až dochází k odporu se skutečností: zaplňuje své domy okny, násobí knoflíky na šatech, někdy také prsty u rukou (Uždil, Razáková, 1966).
- Nepravý ornament – se podle Uždila (1980) rozvíjí tam, kde dítě nedovedlo sledovat složitý tvar nebo nepochopilo jeho funkci (např. se tak setkáváme u okvětí rostlin, u krytiny na střeše, u bání kostela).

1.8 Grafomotorika, hygiena psaní

Gramotoriku definuje Mlčáková (2009) jako specifickou motoriku a koordinovanou pohybovou aktivitu při grafických projevech.

Mlčáková (2009) uvádí grafomotorický vývoj (podle Looseové, Piekertové, Dienerové, 2001):

- 2-4 měsíce – náhodné uchopení,
- 4-6 měsíců – radiálně-palmární (dlaňový) úchop,
- 11-13 měsíců – jemný pinzetový (klíčkový) úchop; izolované používání ukazováčku,
- 16-18 měsíců – první zkušenosti s tužkami – spíše náhodné,
- 18-24 měsíců – koordinované pohyby; dovnitř otočený příčný úchop,
- 2-3 roky – pohyby při kreslení koordinovanější a jemnější; začíná intenzivní čmárání,
- 3-4,5 roku – pravidelné, kontinuální pohyby při kreslení; příčný úchop s nataženým ukazováčkem; dítě může kreslit čáry izolované i klikaté, kruhy (nejprve otevřené, později uzavřené); drží tužku v prstech,
- 4,5-5 let – smysluplná kresba „hlavonožce“; dovede uchopit štětec; umí nakreslit kříž,
- 5-7 let – umí obkreslit a také samostatně namalovat velké postavy; kreslí se správně uchopenou tužkou,
- 6-7 let – je možné psaní a kreslení v linkách, kresby i písmo se zmenšují,
- 7-8 let – písmo je spojitější a plynulejší,

- od 8 let – písmo se individuálně vyhraňuje.

Zásady hygieny psaní je možné uplatnit také při kresbě. V tomto případě hovoříme o hygieně kreslení neboť právě kresba hraje významnou roli v počátcích psaní u školních začátečníků. Mlčáková (2009) řadí mezi hygienu psaní zejména:

- správné sezení a držení těla při psaní,
- správný úchop tužky,
- natočení psací podložky, papíru, sešitu,
- osvětlení psací plochy,
- doba, kdy dítě píše,
- vytváření radostné pracovní atmosféry.

2 Diagnostické kresebné testy

V druhé kapitole bakalářské práce se zabývám charakteristikou a jednoduchým návodem k užití nejznámějších a pro děti předškolního věku nejvyužívanějších kresebných testů.

2.1 Test kresby lidské postavy

„Kresbu lidské postavy je možné považovat i za cennou pomůcku v oblasti psychického zdraví a abnormality, neboť výtvořiny dětí s rozdílnými poruchami psychického vývoje se liší od kreseb dětí zdravých, ale podle charakteru poruchy také vzájemně mezi sebou“ (Mlčák, 1996, s. 13).

Mlčák (1996) uvádí, že kresba lidské postavy je ústředním tématem většinou mezi třetím a čtvrtým rokem, výjimečně však i dříve a to v závislosti na tom, jak často dítě kreslí, jaké má nadání a také jak je dítě stimulováno v rodinném prostředí.

Test lidské postavy F. Goodenoughové z roku 1926 testuje inteligenční úroveň kreslicího dítěte všeobecně. Má až 78 detailů, které se hodnotí podle hodnotící škály (Šicková in Müller, 2007). Nejvýznamějším pokračovatelem F. Goodenoughové se stal její žák Dale B. Harris, který v roce 1936 zveřejnil přepracování testu. F. Goodenoughová při konstrukci svého testu vycházela již z ověřeného předpokladu, že dětská kresba se zákonitě vyvíjí, nabývá na bohatství zachycených detailů i proporcionalitě částí. Dokázala, že tento kresebný vývoj odráží jednak vývoj specifických funkcí spjatých s kreslením - vnímání, představivost, motorika, koordinace oko – ruka a úroveň mentálního rozvoje vůbec - vyšší procesy myšlení, analýza, abstrakce (Šturma, Vágnerová, 1982).

Mezi české autory, kteří se zabývali Testem lidské postavy lze zařadit J. Šturmu a M. Vágnerovou jejichž Příručka kresba postavy (1982) vycházela z díla již zmiňované F. Goodenoughové. Pro použití testu vymezili věkovou skupinou 3,6 – 11,0 let.

Test kresby postavy hodnotí vývoj percepce a senzomotorické koordinace a pouze orientačně hodnotí úroveň mentálního vývoje. Test lze použít k diagnostice opožděného vývoje rozumových schopností, při odhadu školní zralosti a zjišťování příčin selhání ve školní práci. Test je také možno aplikovat u dětí s poruchami sluchu a řeči, kde nelze plně využít verbálních zkoušek, u dětí s těžkým poškozením zraku, kde

můžeme z výsledků zkoušky odhadnout míru využití zbylého vidění a velmi vhodné využití je také v oblasti diferenciální diagnostiky organického postižení centrální nervové soustavy. Zadávat lze test buď individuálně nebo skupinově. Individuální zadání se doporučuje spíše u dětí předškolního věku. Při skupinovém zadání by měl být počet přiměřený k tomu, aby bylo možné s dětmi navázat osobnější kontakt a zároveň sledovat postup jejich práce (do 8 – 12 dětí). Děti kreslí měkčí obyčejnou tužkou na formát papíru A4 postavený na výšku. Je dobré, aby mimo dosah byly pastelky či fixy, které by je sváděly k barevnému vylepšování kresby. Také knížky či obrázky s vyobrazením lidské postavy by měly být odstraněny. Děti by se měly při kresbě cítit dobře a uvolněně a je třeba jim dát najevo, že se nejedná o zkoušku či prověrku, že kresba nebude ohodnocena známkou. Dítěti dáme instrukci: „Chtěl/a bych, abys/te mi na tento list papíru/na tyto listy papíru nakreslil/i obrázek pána. Nakresli/nakreslete obrázek opravdu tak, jak to nejlépe dovedeš/dovedete. Máš/máte na to dost času, pracuj/te velmi pečlivě.“ V průběhu kreslení si všímáme kterou rukou dítě kreslí, jak postupuje při kresbě, sledujeme jeho pohotovost, pečlivost, povrchnost, inhibici, nedostatek sebedůvěry, impulzivitu atd. Vše si zaznamenáváme. Po skončení kresby je užitečné pohovořit s dítětem individuálně nad jeho kresbou a o ní, což lze navodit např. otázkou: „Pověz mi něco o svém obrázku“. Na kresbě se skóruje celkem 35 položek – 25 obsahových, zahrnujících kvalitu detailů a 20 formálních, týkajících se zpracování tématu (Šturma, Vágnerová, 1982).

2.2 Kresba rodiny

Whitney-Peterson, Hardin (2002) definují kresbu rodiny jako ukazatel, jak dítě vnímá projevy citové podpory mezi členy rodiny.

Jak uvádí Matějček (2005) zkouška kresby rodiny má dnes již několik forem lišících se navzájem v tom, jak široké téma se dítěti zadává.

Davido (2001) považuje tento test za jeden z nejrozšířenějších.

Pomůcky k testu podle Nováka (2004) jsou: tužka č. 2, papír formátu A4, eventuálně lze nabídnout i běžné školní pastelky. Gumu dítěti nenabízíme, pokud se jí však dožaduje, je na experimentátorovi, zda vyhoví. Zapamatujeme si však místo, kde dítě gumovalo.

Možných instrukcí ke kresbě je několik. Matějček (2005) doporučuje, aby si dítě samo nadepsalo na list papíru „Naše rodina“, aby nebylo pochyb o tom, co dítě kreslí. Instrukce pak zní: „Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny!“ Slova „život“ a „celé“ považuje za velmi podstatné. Novák (2004) zadává kresbu s výběrem instrukcí: „Nakresli vaši rodinu!“, „Nakresli obrázek své rodiny!“, „Nakresli svoji (vlastní) rodinu!“. Lze zadat i obecně: „Nakresli rodinu!“. Pro dítě je však nejpochopitelnější: „Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny!“.

Po celou dobu kreslení dítě pozorujeme a nasloucháme mu. Dítě může mít potíže s vyobrazením některých osob a stane se, že je nenakreslí vůbec. Stává se také, že některé dítě kresbu zkazí, jiné ji naopak povede pečlivě a s láskou. Jakmile dítě kresbu dokončí, je požádáno, aby postavy popsal a něco k nim řeklo. Dále by mělo říci, jestli je také mezi nakreslenými postavami (Davido, 2001).

Při hodnocení kresby zhodnotíme, jak na nás kresba působí. Zjistíme, zda kresba zaujímá celou nabízenou plochu, nebo zda je umístěna excentricky. Vpravo bývá sféra rodiny laděna extravertně, vlevo introvertně. Vysoko na stránce je sféra spíše optimistická, nízko na stránce spíše pesimistická. Porovnáváme, kdo z rodiny nakreslen je a kdo ne. Dále hodnotíme velikost postav. Lze zjednodušeně říci – čím je postava větší, tím je pro dítě významnější. Naopak malá postava může znamenat buď malý význam, nebo „splněná přání“. V neposlední řadě může velikost postavy naznačit míru sebevědomí tohoto člověka hodnoceného očima dítěte. Nápadně malé kresby mohou naznačovat až pocity nedostačivosti či dokonce méněcennosti. Pokud možno si všímáme toho, kdo je na obrázku nakreslen první, druhý a kdo poslední. Naznačuje to pozici dotyčného v rodině. Důležité je i pořadí postav směrem od autora – tedy samotného dítěte. Všímáme si také zobrazení postav. Zobrazení zepředu naznačuje extraverci, zobrazení z profilu může naznačovat introverzi. Zobrazení zezadu bývá projevem agresivních impulsů, symbolickým trestáním, event. náznakem snahy dotyčného z rodiny odstranit. Otočení na jinou stranu než ostatní naznačuje buď izolaci, nebo nezáměr o rodinu. Šrafováním a stínováním bývají naznačeny tenzní pocity jak proti konkrétní osobě, tak i určité výhrady vůči celé rodině. Vynechání některé osoby znamená potlačení existence, nebo namítkou: tatínek je v práci a něco tam opravuje. Gumování některé části kresby značí obvykle konflikt s danou osobou, event. s částí těla. Gumování bývá navíc projevem úzkosti a nejistoty. Kresba rodiny bývá obvykle kreslena obyčejnou tužkou, není to však kategorickou podmínkou. Pastelky umocňují obsah i dojem z kresby. Dobře adaptované děti nezůstanou u jedné barvy, ale volí tři i

více, maximálně obvykle dvakrát tolik barev. Extraverti volí více barev, intraverti méně. Typické intravertní barvy jsou teplé barvy – červená, žlutá, oranžová. Barvy introvertů jsou barvy chladné – zelená a modrá. Děti v horším zdravotním a psychickém stavu volí barvu fialovou, šedou a černou. Interpretovatelnost jednotlivých částí těla lze charakterizovat následovně: *hlava* – obvykle bývá kreslena přiměřená. Velká naznačuje sebevědomí, sklon ke kontrole situace a lidí v rodině, vitalitu. *Vlasy* – symbolizují vitalitu a erotické vlivy – za předpokladu bujných a přiměřeně naznačených kadeří. Nenakreslené vlasy bývají chápány jako projev úzkosti, potlačených erotických impulsů. *Oči* – otevřené oči lze skórovat směrem k extraverci, zavřené naopak k introverzi. Pokud nejsou nakresleny, naznačuje to obtíže či ztrátu kontaktu. Velké oči mohou naznačovat vztahovačnost, event. hysteroidní rysy. *Nos* – velký nos bývá známkou vnímání sebejistoty. Chybění nosu naznačuje uzavřenost a tajnůstkářství. *Ústa* – při obdobných úvahách jsou obrazem orálních přání od obliby dobrého jídla přes kouření až erotiku. *Uši* – nápadné až zdůrazněné mohou být vnímány jako obraz zvýšené citlivosti zejména na kritiku a náznaky ohrožení pozice. *Ruce* – mají v poměrně velký význam. Jejich vynechání bývá interpretováno jako důsledek pocitů viny. Ruce za zády nemusí být vždy jen odmítáním kontaktu, někdy mohou naznačovat i snahu nezadat si a zachovat odstup. Překřížené ruce přes trup nejsou známkou vstřícnosti, spíše naopak naznačují tendenci k ostupu a obraně. *Nohy* – souvisí se sebejistotou na straně jedné a nejistotou na straně druhé (Novák, 2004).

Absolventka studia psychologie a speciální pedagogiky PdF UK Gabriela Žáčková publikovala v Psychologii dnes (6/2001) tabulku pro vyhodnocení kresby současné rodiny (Novák, 2004):

- Interpretovatelnost
 - Kresbu lze interpretovat
 - Kresbu nelze interpretovat
- Přístup k námětu, chápání pospolitosti
 - Schematické pojetí kresby
 - Jednoduchý kontext kresby
 - Místní zakotvení kresby – domov
 - Prostorové zakotvení kresby
 - Fantazijní kresba
- Osoby a obsazení
 - Dítě samo (se sourozencem)

- Dítě s jedním rodičem (matka nebo otec)
- Celá nukleární rodina (matka, otec, dítě nebo děti)
- Širší rodina (včetně babičky, dědečka aj.)
- Pouze rodiče (jeden z rodičů)
- Neidentifikovatelné osoby
- Žádné osoby
- Materiální svět
 - Materiální atributy (peníze, televize, počítač, auto, bazén, satelit aj.)
 - Bežné součásti domácnosti (židle, stoly, postele, kuchyňské vybavení)
 - Příroda (květiny, zvířata aj.)
- Jiné

Whitney-Peterson, Hardin (2002) se při interpretaci kresby rodiny zaměřují na:

- Velikost postav – postavy kreslené proporčně větší nebo menší, než je jejich relativní velikost v rodině, mohou vyjadřovat, jaký má k nim autor/ka kresby vztah a nakolik si jich váží.
- Pořadí postav – pořadí, v němž kreslí jednotlivé členy rodiny, vypovídá o tom, jak si je vybavuje a jak se je rozhodne umístit, což může označovat jejich důležitost. Malé děti nejprve nakreslí sebe.
- Rozmístění postav – z blízkosti nebo vzdálenosti postav lze vyčíst, jak dítě vnímá citovou blízkost (či citový odstup) mezi jednotlivými členy rodiny.
- Podobnost rodinných příslušníků stejného pohlaví – z různých zobrazení rodinných členů stejného pohlaví lze usuzovat, jak dítě vnímá sexuální identifikaci v rodině.
- Směr pohybu (vztahy v rodině) – postavy, které na kresbě směřují k sobě, nebo od sebe odvracejí, mohou vypovídat o tom, jak dítě vnímá vztahy mezi jednotlivými členy rodiny. Může se jednat o vztah pozitivní, či negativní.

2.3 Kresba začarované rodiny

Kresba začarované rodiny se volí po kresbě rodiny. Podle Matějčka (2005) je po dokončení kresby rodiny dítě vyzváno, aby list papíru obrátilo a na čistou stránku nakreslilo opět celou svou rodinu, ale začarovanou do zvířat. Po dokončení dítě požádáme, aby napsalo, či interpretovalo co která osoba představuje.

Matějček (2005) řadí mezi nejčastěji volená zvířata kočku, psa, slepici, kozu, koně, vlka, lva, kosa, lišku, labuť, holuba, medvěda, husu, ovci a slona. Naopak Novák (2004) mezi „chlapecká“ či mužská zvířata řadí psa, koně, kočku, lva, ptáka, medvěda, rybu, zajíce, slona, opici, žirafu, hada, lišku, myš. Naopak dívkami jsou nejčastěji veverka, slon, liška, labuť.

M. Wagnerová (in Novák, 2004) považuje za nejčastější podklady pro hodnocení:

- Psychické vlastnosti a projevy chování zvířete v jejich antropomorfizaci (např. „je často špinavý jako prase“, „pilný jako včela“).
- Vnější viditelné znaky (hezka jako motýl, silný jako medvěd).
- Vztah k dítěti a k ostatním: „pořád hlídá, aby se mi nic nestalo – bude pes“, „stará se o nás a je pilná jako včelka“.

2.4 Test stromu

Jak uvádí Šicková (in Müller, 2007) test stromu je inspirován grafologií. Jeho základní princip tkví v tom, že kresba stromu je na symbolické úrovni kresbou sebe samého.

Test slouží podle Mikuláškové (in Kucharská, Májová, 2005) jako projektivní metoda převážně v psychodiagnostice dospělých, ale můžeme jej aplikovat při zjišťování profesní orientace pubescentů a adolescentů a v neposlední řadě také u mladších dětí při zjišťování jejich vývojové úrovně.

Prvky, kterých si u testu všímáme jsou podle Mikuláškové (in Kucharská, Májová, 2005) především analytická konstrukce kresby, schematičnost kresby, velikost kresby, umístění kresby na ploše, disproporce, statika kresby, tlak a tah čar, šrafování, opravy v kresbě a částí stromu.

2.5 Test hvězd a vln

Šturma (in Kucharská, Májová, 2005) uvádí, že test hvězd a vln je metoda vytvořená Avé-Lallemant na základě její grafologické a grafodiagnostické zkušenosti.

Test lze použít u dětí od 3 let věku. Dítě kreslí měkkou tužkou č. 2 do předtištěného obdélníkového rámce o velikosti formátu A5. Nejjednodušší instrukce k

zadání testu zní: „Nakresli hvězdy na obloze nad vlnami moře!“. Při hodnocení testu se hodnotí tři požadované škály: dvě z nich posuzují formální vyspělost kresby (hodnocení formálního zpracování hvězd a formálního zpracování vln, obě jsou pětistupňové) a jedna se zaměřuje na vyspělost představy (sedmistupňová škála). Mezi kritéria formálního posuzování řadíme motorické koordinace čar ve spojení s autoregulací (čáry nesmí přesahovat obrázek), formální zpracování prostoru, symetričnost a proporce ve způsobu zobrazení hvězd, harmonii a ladnost při znázornění vln, velikost znázorněných detailů. Při kritériích představy se soustředíme, zda jsou zahrnuty všechny tři komponenty a zda došlo k postižení prostorového vztahu mezi hvězdami a vlnami (Šturma in Kucharská, Májová, 2005).

3 Syndrom CAN

Termín Syndrom CAN, tedy syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, obecně označován jako Child Abuse and Neglect (CAN) byl podle Dunovského (1995) převzat z anglosaské literatury a je to soubor příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, v rodině především. Jedná se převážně o úmyslné ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími rodinnými příslušníky, hlavně rodiči. Nejvyhranější podobou je úplné zahubení dítěte.

Formy a projevy syndromu CAN (Dunovský, 1995):

	<i>Aktivní</i>	<i>Pasivní</i>
<i>Tělesné týrání, zneužívání a zanedbávání</i>	tržné, zhmožděné rány a poranění, bití, zlomeniny, krváčení, dušení, otrávení, smrt	neprospívání, vyhladovění, nedostatky v bydlení, ošacení, ve zdravotní a výchovné péči
<i>Duševní a citové týrání, zneužívání a zanedbávání</i>	nadávký, ponižování, strašení, stres, šikana, agrese	nedostatek podnětů, zanedbanost duševní i citová
<i>Sexuální zneužívání</i>	sexuální hry, pohlavní zneužití, ohmatávání, manipulace v oblasti erotogenních zón, znásilnění, incest	exhibice, video, foto, audiopornografie, zahrnutí dětí do sexuálních aktivit dospělých

3.1 Tělesné ubližování

„Zdravotní komise Rady Evropy definuje tělesné týrání následovně: Tělesné týrání je tělesné ublížení dítěti anebo jeho nezabránění, popřípadě nezabránění utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno“ (Pöthe, 1999, s. 35).

Dunovský (1995) rozlišil fyzické ubližování na formu aktivní, kdy je dítě ohrožováno nebo poškozováno násilím v jeho nejrůznější podobě a dosahu, a na formu

pasivní, při níž je dítě poškozováno hlavně v tělesné oblasti při nedostatečném uspokojování jeho základních životních potřeb.

Pöthe (1999) řadí mezi nejrozšířenější způsoby tělesného ubližování:

- bití rukou, gumovou hadicí, elektrickou šňůrou či klasickou vařečkou,
- kopání,
- pálení cigaretou či zápalkou,
- opaření vařící vodou,
- kousání,
- řezání,
- kroucení a svazování končetin,
- trhání vlasů.

3.2 Psychické ubližování

Dunovský (1995) rozlišuje duševní a citové týrání na formu aktivní, kdy jde především o ponižování dítěte, nadávání, výsměch, zesměšňování dítěte (tzv. verbální, slovní abusus), dále je možno sem zařadit nadměrné psychické tresty, šikanu, nucenou izolaci zvláště ve tmě, nahánění strachu až panické hrůzy dítěti, která vede k těžkým duševním škodám nebo k sebevraždě. Mezi formy pasivní lze zařadit nedostatečnou stimulaci, zanedbávání základních duševních potřeb (vznik psychické deprivace) i potřeb citových (nedostatek lásky, porozumění, identifikace apod.).

3.3 Sexuální zneužívání

Definice sexuálního zneužívání Rady Evropy zní: Sexuální zneužití dítěte je nepatříčně vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoli, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba (Pöthe, 1999).

PRAKTICKÁ ČÁST

Cíl

Cílem praktické části bakalářské práce bylo zjistit formou kresebných kazuistik míru validity a reliability diagnostického testu Kresba rodiny aplikovaného u dětí vyrůstajících ve Fondu ohrožených dětí Klokánek, z nichž většina je, či byla ohrožena syndromem CAN, tedy syndromem týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte.

Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek představují kresby rodiny dětí vyrůstajících ve Fondu ohrožených dětí Klokánek v Kroměříži ve věku 6 – 11 let.

Metody výzkumu

Metodou užitou v praktické části bakalářské práce byla metoda pozorování při kresbě rodiny. Následně shromážděné vzorky byly vypracovány jako případové studie se závěrečnou kazuistikou s ohledem na rodinnou anamnézu dítěte, jeho osobní charakteristiku, zaznamenáním průběhu kresby a vlastním zhodnocením kresby rodiny.

Charakteristika zařízení

FOD Klokánek lze charakterizovat jako rodinnou alternativou ústavní péče. Cílem je nabídnout dětem přechodnou rodinnou péči na dobu, dokud se nemohou vrátit zpět do své rodiny, nebo dokud pro ně není nalezena trvalá náhradní rodinná péče. Do FOD Klokánek se umisťují děti vyžadující okamžitou pomoc a to na základě žádosti rodičů, soudního rozhodnutí, žádosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí či na základě samotného dítěte či osoby, která malé dítě nalezne opuštěné nebo v jiné krizové situaci (dostupné na: www.fod.cz).

FOD Klokánek je tedy založen na rodinné péči. O skupinku dětí se stará teta, vyjimečně strýc což jsou osoby, které musí splňovat určité požadavky (trestní a morální bezúhonosti, minimálně středoškolské vzdělání apod.). Tety a strýcové dětem zajišťují

celkovou péči, která funguje jako v běžné rodině (dbají o zdraví, citový, tělesný, rozumový a mravní vývoj svěřeného dítěte, vaření a péči o domácnost, úklid v domácnosti, kontrola domácích úkolů apod.).

FOD Klokánek v Kroměříži se nachází v klidné lokalitě na okraji města. Budova je nově zrekonstruována a je v ní několik bytových jednotek pro tety s dětmi. V přízemní části sídlí pracovny sociálních pracovníků, které vedou potřebnou dokumentaci dětí. Každá bytová jednotka má své sociální zařízení (koupelnu a WC), kuchyňský kout spojený s obývacím pokojem a dětské pokoje podle počtu umístěných dětí v bytě. Většinou jeden pokoj obývají dvě děti a to většinou sourozenci nebo děti si věkově blízké. Všechny místnosti jsou vybaveny moderním zařízením (televize, pohovka, postele, stoly, židle apod.). Před budovou je prostorná zahrada obklopena vzrostlými stromy. Je dostatečně vybavena dětskými průlezkami, které děti hojně využívají po celý rok.

Průběh realizace výzkumu

Po určitou dobu jsem se nenásilnou formou seznamovala s vybranými dětmi (celkem 6) pobývajících ve FOD Klokánek. Všimla jsem si jejich charakterových vlastností a chování. S laskavým svolením sociálních pracovníků jsem si prostudovala jejich dokumentaci vedenou sociálními pracovníky a zaznamenala si důležité poznatky.

Při další návštěvě jsem docházela s dovolením tet do bytových jednotek vybraných dětí a realizovala praktickou část mé práce. Vybrané děti kreslily kresbu rodiny v přirozených podmínkách v pokoji, na svém psacím stole. Každému dítěti jsem předložila list papíru formátu A4 a pestré barvy pastelky. Ke kresbě jsem každé dítě vhodně motivovala a s instrukcí „Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny“ jsem jej pobídla ke kresbě. V počátku kresby jsem si zaznamenala pohlaví a chronologický věk dítěte a z předchozích studií dokumentace každého dítěte jeho rodinnou anamnézu. Již v počátku kresby jsem si všimla zájmu či nezájmu ke kresbě ze strany dítěte. Dále verbálního a neverbálního projevu dítěte během kresby, pořadí nakreslených osob či předmětů a vše jsem si zapisovala.

Po skončení kresby jsem dítě požádala o zinterpretování nakresleného obrázku a jeho popsání. S tetou každého dítěte jsem realizovala krátký rozhovor o vlastnostech, zájmech a chování svěřeného dítěte.

Při aplikaci kresby rodiny jsem se držela vybraných zásad pro užití kresby v psychologické diagnostice uvedených v kapitole 1.4.

Kresby dětí jsou upraveny do požadovaného formátu pomocí sceneru a seřazeny chronologicky podle věku od nejstaršího dítěte po nejmladší.

Kazuistika č. 1

Pohlaví: chlapec

Chronologický věk: 9, 5

Rodinná anamnéza:

Chlapec byl umístěn do FOD Klokánek na základě soudního rozhodnutí z důvodů nevyhovujících podmínek pro bydlení. Nezájem o chlapce ze strany matky. Částečný zájem ze strany starší sestry spojený s jejími občasnými návštěvami. Pro chlapce byla již vyplněna dokumentace o svěření do pěstounské péče pěstounským rodičům, která se však nekonala.

Osobní charakteristika dítěte:

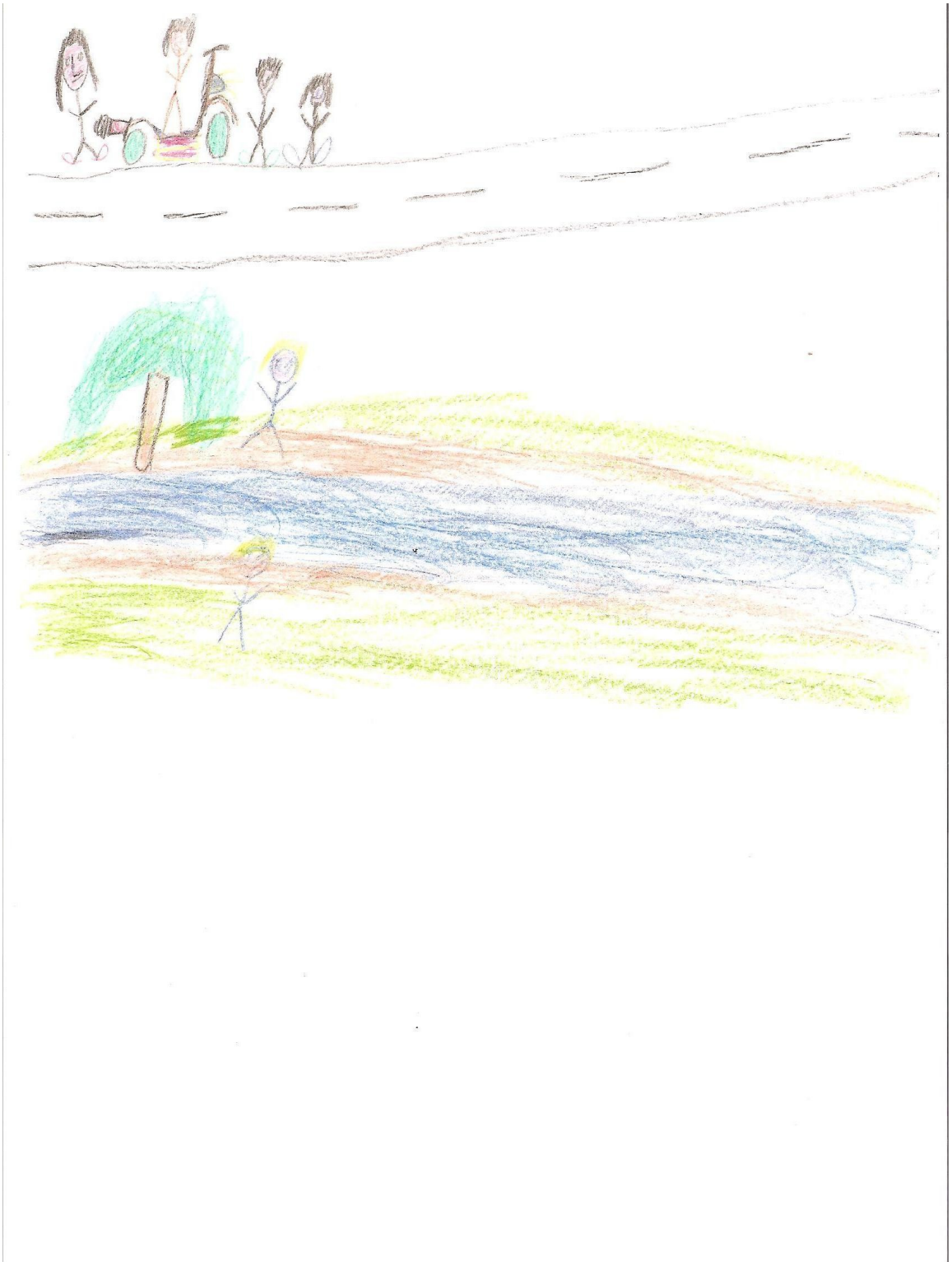
Chlapec navštěvuje 4. třídu ZŠ. Rád a pěkně zpívá. Rád hraje florbal a zajímá ho příroda. Ve škole však neplní své povinnosti, nepřipravuje se rád. Při plnění domácích úkolů je nesoustředěný. Ve školní družině má konflikty s dětmi a následné doulání po škole. Ve FOD Klokánek pobývá společně s mladší sestrou. Vztah obou sourozenců je dost rivalitní a konfliktní. Trpí hlubokou citovou deprivací. V nedávné době pobýval v Dětském psychoterapeutickém centru v psychiatrické léčebně.

Průběh kresby:

Chlapec ihned po mých instrukcích začal s radostí kreslit. Zajímal se o zapůjčené pastelky. Aktivně mi vyprávěl o svých školních pomůckách. Kresbu začal v horní části papíru položeného na výšku. Z velké části se věnoval kresbě koloběžky, kterou začal kreslit jako první a u které použil barevných pastelek. Chlapec se svěřil s touhou takovou koloběžku vlastnit. Na koloběžku nakreslil osobu, kterou označil jako sebe. Po své levé straně nakreslil starší sestru. Kresbu mladší sestry vyvrátil. Po své pravé straně nakreslil staršího bratra. Nakonec se rozhodl nakreslit i svou mladší sestru, která je umístěna zcela pravo. Pod osobami nakreslil cestu. Nakonec nakreslil pod cestou vrbu a řeku. Dvě osoby pod stromem značí chlapec jako sebe – právě se přehoupl z jedné strany břehu na druhý.

Zhodnocení kresby:

Chlapec umístil svoji kresbu v horní části papíru, což značí optimistickou sféru. Kresba koloběžky vyplynula z jeho touhy si ji přát. Koloběžku vykresloval delší dobu spolu s detaily a použil na ni barevných pastelek. Postavy kreslených osob jsou na chlapcův věk velmi jednoduché. Rozmýšlení nad kresbou mladší sestry značí rivalitní vztah k ní. Postavy matky a otce se nevyskytují vůbec. Barevnost stromu, řeky a břehů značí pozitivní vztah chlapce k přírodě.

Kazuistika č. 2

Pohlaví: chlapec

Chronologický věk: 9, 3

Rodinná anamnéza:

Rodinné prostředí je u chlapce problematické. Rodiče nežijí spolu. Určité kontakty s otcem jsou, ten je však dle informací nespolehlivý a je s ním špatná spolupráce. Otec pravidelně telefonuje a navštíví chlapce v době narozenin, o prázdninách či v době vánočních svátků. Otec si také často stěžuje na péči v Klokánku – konkrétně na nepěkné oblečení, znemožnění večerních telefonátů apod. Často slibuje návštěvy, které neuskuteční, což na chlapce působí negativně. Matka se ozývá minimálně. Ve FOD Klokánek je chlapec umístěn společně s madším bratrem, který se však k němu chová nevhodně. I přes nízký věk je na něj bratr zákeřný, provokuje jej, schválně ho v noci budí, ničí mu školní potřeby.

Osobní charakteristika dítěte:

Chlapec navštěvuje 2.třídu ZŠ. Do školy chodí rád a díky důsledné péči a kontrole dosahuje velmi pěkných výsledků. Dříve se choval ke svým spolužákům agresivně, což vrcholilo konflikty. Nyní se v chování zlepšil. Navštěvuje oddíl kopané, rád jezdí na kole a poslouchá a zpívá si písničky. Je vstřícný a rád pomáhá. Má rád malé děti, je k nim pozorný a ochotně pomáhá tetě při péči o ně. Chlapec působí utlumeným dojmem, je hypomimický. Bylo u něj diagnostikováno ADHD. Objevují se tak časté afekty vzteku, má sklony k agresivitě a výukové potíže, psychomotorické tempo je celkově pomalejší. Používá léky předepsané lékařem a negativní chování se značně eliminuje.

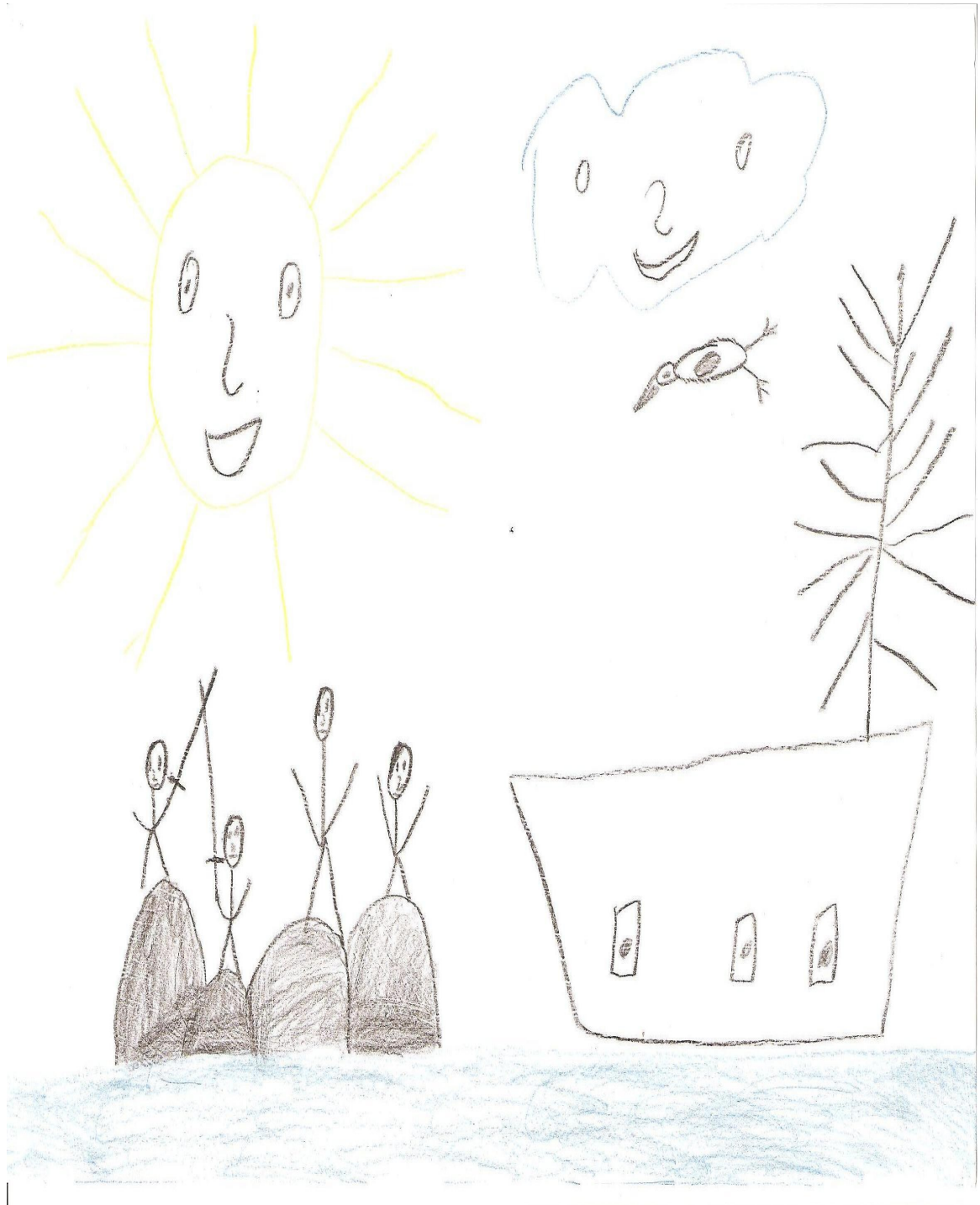
Průběh kresby:

Chlapec se na kreslení velmi těšil. Při požádání, aby nakreslil svou rodinu mi oznámil, že chce nakreslit výlet do Lednice s Klokánkem. Vhodně jsme ho požádala, aby nakreslil, život své rodiny. Chlapec mi oznámil, že tedy nakreslí výlet s tatínkem do pískovny. Nejprve nakreslil na spodní část papíru vodu. Na kamenech nakreslil postupně zleva sebe, bratra, tatínka a osobu, kterou neoznačil. Na pravé části papíru

nakreslil loď, o které mi dlouho vyprávěl. Na oblohu ještě přidal slunce, mrak a letícího ptáčka.

Zhodnocení kresby:

Chlapec na začátku kresbu konstatoval, že nakreslí výlet do Lednice s Klokánem. Rodinu kreslit nechtěl z možných důvodů, např. nemá na rodinu dobré vzpomínky. Kresby postav na obrázku jsou značně jednoduché a barevně jednotné. U chlapce ve větší části kresby převažuje černá barva. Pouze slunce a mrak nesou své původní barvy. Rodina na kamenech svým barevným laděním působí značně pesimistickým dojmem. První dvě postavy zleva (sám chlapec a jeho bratr) drží v ruce meč. Rivalitní vztah mezi oběma sourozenci je zde nevyvratný. Třetí postavou zleva je tatínek, který je ze všech nakreslených postav největší, což může značit značný význam této osoby pro chlapce, ať už negativní či pozitivní. Poslední postavu zcela vpravo chlapec nepojmenoval. Podle jeho interpretace „neví, kdo to je“. Můžeme se domnívat, že se jedná o matku, ale také o kohokoliv jiného. Na chlapcův věk je kresba jednoduchá, bez větších detailů a barev.

Kazuistika č. 3

Pohlaví: dívka

Chronologický věk: 8, 2

Rodinná anamnéza:

Děvče je sestrou chlapce, který je autorem kresby č. 1. Jedná se tedy o stejné rodinné podmínky jako u chlapce. Matka nejeví o dívku zájem, lze pouze zaznamenat částečný zájem ze strany dívčiny starší sestry spojený s občasnými návštěvami v době narozenin, svátku či prázdnin.

Osobní charakteristika dítěte:

Dívka navštěvuje 1. třídu ZŠ, kde se jí zpočátku líbilo, ráda se učila, ochotně se připravovala do školy, ale postupem času se u ní začaly objevovat problémy s chováním – vyrušování ve vyučování, nevhodné chování ke spolužákům, odcizování jejich věcí jako hraček, sladkostí či drobných finančních částek. Dívka má závažné psychické problémy spojené se syndromem CAN. Byl u ní diagnostikován syndrom ADHD. Časté jsou také projevy hyperaktivity a impulzivity spojené se syndromem ADHD a také občasná enurézy a enkoprézy. Děvče si rádo kreslí a obzvláště ráda má jízdu na kole. Nedokáže a neumí si ovšem hrát sama. Vztah mezi ní a bratrem je dost konfliktní a rivalitní. Dívka bratra neustále provokuje a i v mé přítomnosti došlo na fyzický konflikt mezi sourozenci, který musela usměrnit teta.

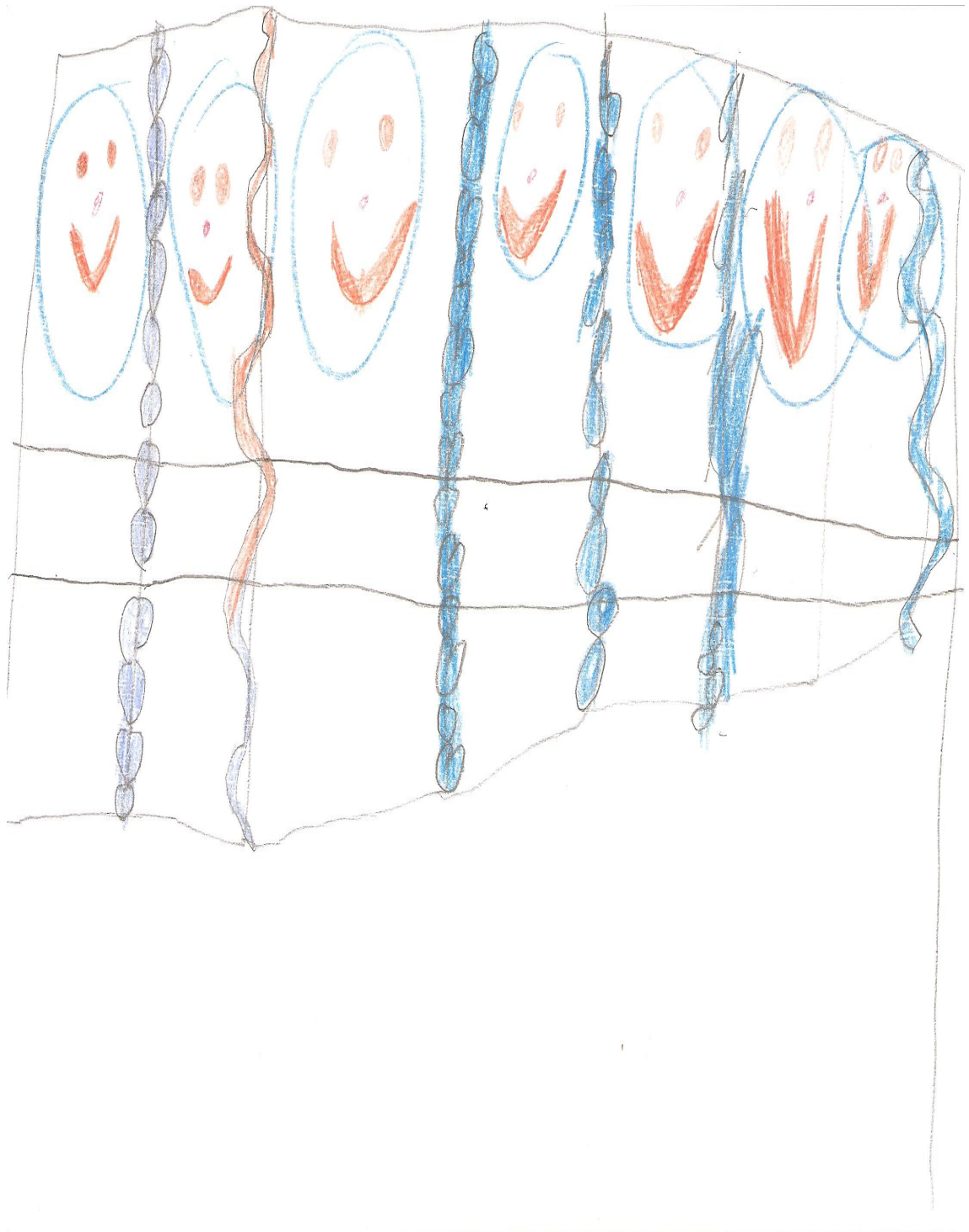
Průběh kresby:

Po mé instrukci dívka nechápala, co má dělat. I když měla možnost vybrat si ze široké nabídky barevných pastelky, ujala se pouze obyčejné tužky a na šířku papíru začala kreslit podivné sloupce koleček, srdíček a vlnovek. Po nakreslení této části obrázku dostala nápad, že nakreslí výlet se starší sestrou do Podzámecké zahrady. Poté nakreslila barevnou pastelkou zleva pouze úsměvy, které podle dívky patří jí, bratrovi, mamince, sestře, strýcovi, babičce a tatínkovi. Během kresby neustále provokovala bratra, který byl také přítomen, jelikož mají společný pokoj. Na dívce bylo znát částečné citové upnutí na mou osobu, jelikož mi neustále hladila vlasy a přála si, abychom šli spolu ven, aby mi ukázala, jak umí jezdit na novém kole. Dívce jsem naznačila, že obrázek zcela jistě není dokončný a zeptala se, zda ho nechce ještě nějak

vylepšit. Kresbu tedy dokončila pouze uzavřením úsměvů do koleček a následným dokreslením očí a nosu.

Zhodnocení kresby:

Již první celkový dojem z kresby je jistě určující. Na věk dívky je kresba chudá a lze říci, že poměrně patologická, co se týče pouze znázorněných obličejů nakreslených osob. Dívka nakreslila jako první sebe a hned za ní je nakreslen její bratr. I přesto, že vztah obou sourozenců je dost konfliktní a rivalitní, lze říci, že dívka má k bratrovi jistě vřelý vztah. Uzavření všech obličejů kreslených postav do podivné mříže může značit touhu k úplné rodině držící spolu. Dívka použila pouze modré a červené barvy, tedy barvy studené s kombinací barev teplých. Dívka má značné psychické problémy, což lze zajisté konstatovat již s pouhého pohledu na její kresbu rodiny.

Kazuistika č.4

Pohlaví: dívka

Chronologický věk: 7, 11

Rodinná anamnéza:

Dívka je ve FOD Klokánek umístěna necelý měsíc společně se dvěma mladšími bratry. Důvod umístění je ztráta bydlení. Matka zároveň na dívce zanedbávala povinnou vyživovací povinnost. Matka ani otec o dívku a její sourozence nejeví zájem. Zpočátku je navštěvovala, ale návštěvy postupem času řídly až vymizely úplně.

Osobní charakteristika dítěte:

Děvče je spíše tiché povahy. Pár dní nově navštěvuje 2. třídu místní ZŠ, jelikož ve škole nebyla z důvodů delší nemoci. Dívka také navštěvuje taneční kroužek. Ráda kreslí a hraje pexeso. Pokoj sdílí se starší dívkou, se kterou si velmi rozumí. Dívka je také nekonfliktní a tetám ochotně pomáhá při chodu domácnosti a péči o ni a také o dva mladší sourozence.

Průběh kresby:

Dívka při kresbě rodiny používala velké množství barevných pastelek. Při kresbě byla tichá bez výrazného verbálního projevu. Nejprve nakreslila zcela vlevo postavu maminky. Při kresbě oblečení chvíli váhala, což zdůvodnila slovy „už nevím, co nosí maminka oblečené“. Vedle maminky nakreslila tatínka svých bratrů, o kterém chvíli velmi hezky hovořila. Chvíli váhala, jestli nakreslí i sebe. Nakonec se rozhodla, že sebe nenakreslí se slovy „říkali by, že je divná“. Mezi další postavy, které nakreslila jsou dva mladší bratři. Kresbu již chtěla ukončit a odevzdat mi ji, ale rozmyslela se, že nakreslí nakonec i sebe. Po kresbě své postavy mi delší dobu vyprávěla o svých psech, které má doma. O tom, kolik jich doma mají, co mají rádi a jaké jsou jejich nejoblíbenější hračky. Po mé nabídce, že může nakreslit i své pejsky je s radostí začala kreslit.

Zhodnocení kresby:

Při prvním pohledu na kresbu rodiny můžeme hodnotit rodinu jako zcela harmonickou a velkou rodinu. Lze ji označit z důvodu dívčina umístění ve FOD Klokánek krátkou dobu. V kresbě dle mého mínění není žádná patologie či odraz

negativního postoje k rodičům. Pouze při váhání dívky při kresbě matčina oblečení lze konstatovat, že dívka maminku dlouho neviděla a jistě je jí smutno. Pozitivně se jeví také vztah ke strýci a dvěma malým sourozencům. Dívka kreslila všechny postavy velmi dlouho, vyhrávala si s barvami a detaily kreslené postavy. Počet nakreslených psů je úměrný počtu nakreslených postav, což značí velmi pozitivní vztah dívky k těmto zvířátkům. Celkový dojem z kresby je velmi pozitivní.

Kazuistika č. 5

Pohlaví: dívka

Chronologický věk: 6, 10

Rodinná anamnéza:

Dívka pobývá ve FOD Klokánek již necelý rok. Při prvním přijetí byla dívka vyhublá, v mokřém a špinavém oblečení. Důvod umístění byla matčina tíživá finanční situace. Po necelé době si matka dívku vzala zpět k sobě, ale situace se opět opakovala. Dívka se však při druhém přijetí do FOD Klokánek těšila. Od té doby matka o dívku nejeví zájem, neuhrazuje žádné příspěvky na pobyt a péči dcery v Klokánku. Za tu dobu ji navštívila pouze dvakrát při dvouhodinové návštěvě. Matka se také neinformuje jak dívka prospívá, jak tráví svůj volný čas.

Osobní charakteristika dítěte:

Děvče navštěvuje 1. třídu ZŠ. Ve škole se jí velmi líbí a na vysvědčení měla samé jedničky. Je to milé a bezproblémové děvčátko. Je velmi komunikativní a v kolektivu ostatních dětí je také oblíbená. Nejsou s ní žádné problémy, tetám ráda a ochotně pomáhá. Dívka je spíše samotářská. Ráda si hraje sama v pokoji. Hezky maluje a zpívá a ráda si hraje na zahradě. Ve škole také navštěvuje školní družinu a je přihlášená do tanečního kroužku. Je velmi šikovné a kamarádké děvče.

Průběh kresby:

Dívka se mnou po příchodu začala ochotně komunikovat. Vyprávěla mi příběhy ze školy, co se učí a jaké dostala známky. Po zadání instrukcí ke kresbě si dlouhou dobu vybírala z barevných pastelek. Oznamovala mi, že nakreslí procházku lesem s tetami. Nakonec zvolila procházku lesem s maminkou, tatínkem a bráškou. Nejprve na levou stranu papíru nakreslila vysoký jehličnatý strom, na který nakreslila veverku. Dále umístila na pravou stranu papíru svou rodinu – zleva tatínka, maminku, sebe a brášku. Při kresbě používala černou pastelku a kreslila pouze kontury. Poté si zvolila barevné pastelky a vše precizně vybarvila. Při kreslení prstů na ruce všech postav je poctivě nahlas počítala. Jako poslední vybarvila veverku umístěnou na stromě, které věnovala velkou pozornost a k rodině přikreslila pejska.

Zhodnocení kresby:

Kresba dívky je laděna do barevně pozitivních barev. Kresba je na dívčin věk velmi vespělá s mnohými detaily. Z prvního návrhu nakreslení výletu s tetami do lesa lze usoudit, že větší význam, dívka přikládá tetám v Klokánku, než samotným rodičům. Nakonec dívka usoudila, že „maminka by byla ráda, kdyby tedy nakreslila ji“. Nejprve nakreslila strýce, kterého označila jako tatínka svého bratříčka. Může to značit velký vliv této osoby na dívku. Dívka mi oznámila, že má také svého tatínka. Dívka kreslila velmi živé kontury všech osob. Na konci kresby se věnovala dlouhou dobu vybarvování veverka umístěné na stromu, což může svědčit pozitivní vztah ke zvířatům.

Kazuistika č. 6

Pohlaví: chlapec

Chronologický věk: 6, 2

Rodinná anamnéza:

Chlapec je bratr autora kresby č. 2. Rodinné prostředí je tedy totožné jako u jeho sourozence. Při přijetí chlapce do FOD Klokánek byl hladový a zadržával se, což se postupem času upravilo. Kontakty s otcem jsou omezené. Pravidelně však telefonuje a občas je navštíví v době narozenin, svátků či prázdnin. Celková spolupráce s otcem je spíše problematická.

Osobní charakteristika dítěte:

Chlapec má odklad vstupu do ZŠ o jeden rok. Nastupuje tedy v září 2012. V nedávné době u chlapce diagnostikování ADHD. V MŠ se chlapec zpočátku choval bezproblémově, postupně se však chování zhoršovalo. Byl divoký a používal vulgární slova. Dle informací rodičů ostatní děti nechtějí kvůli němu chodit do MŠ, jelikož jim ubližuje. Sebeobsluha a návyky se chlapci musí neustále připomínat. Občas se chová agresivně, je velmi živý a nesoustředěný. Často provokuje staršího bratra. Jejich vztah je plný konfliktů, které často vyvolává mladší bratr. Naopak velmi rád vypráví příběhy přičemž živě gestikuluje. Také rád chodí ven na zahradu.

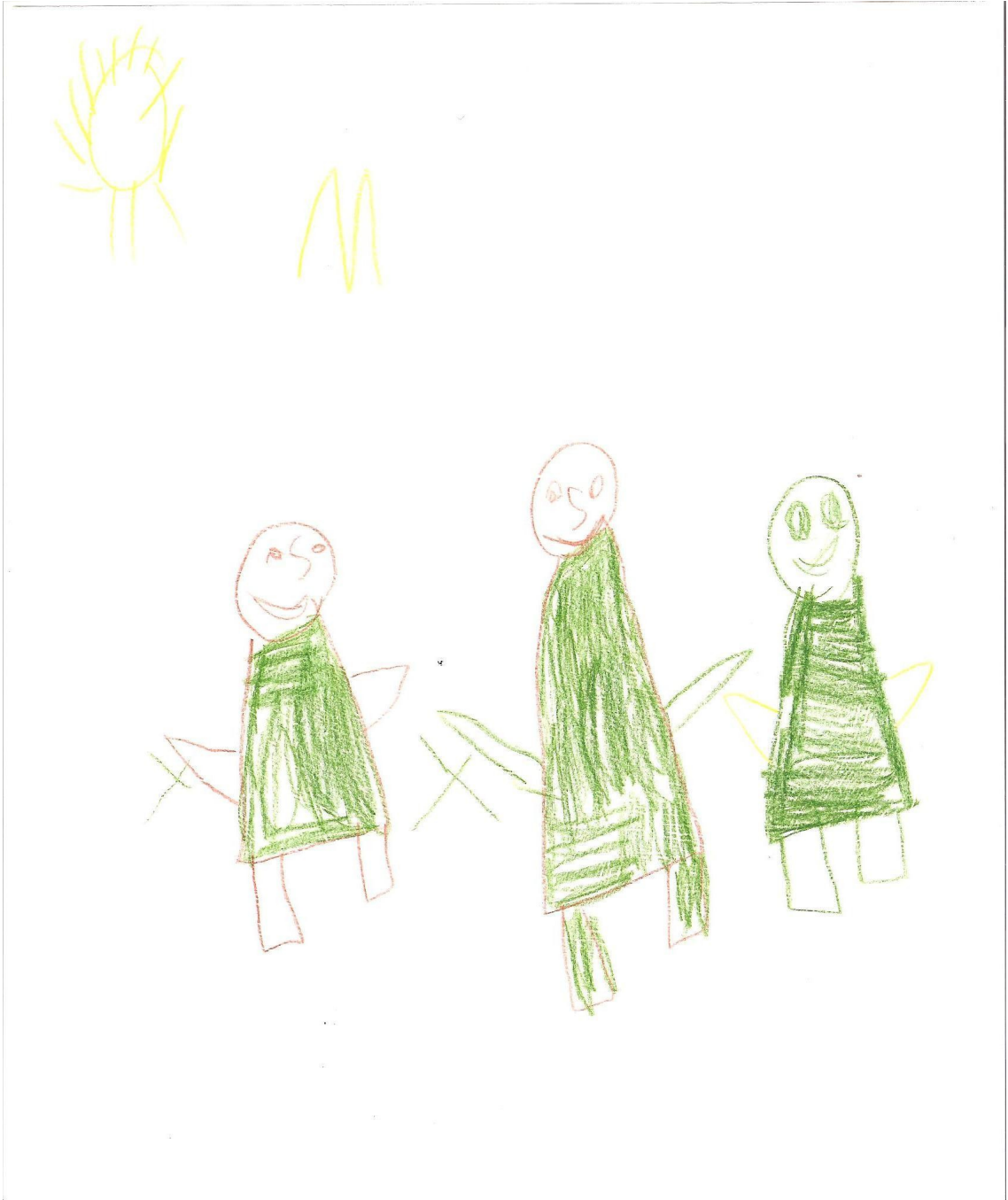
Průběh kresby:

Chlapec po zadání úkolu nerozumí instrukcím. Po mém vysvětlení se pokusil nakreslit velmi jednoduché postavy sebe, tatínka a bratra. Maminku nenakreslil vůbec. Mezi postavou zcela vlevo (chlapec) a postavou uprostřed (tatínek) jsou nakreslené zelené kříže, které chlapec popsal jako meče.

Zhodnocení kresby:

Kresba postav je na chlapcův věk a již odložený vstup do ZŠ velmi chudý. Postavy neodpovídají věku dítěte, jsou velmi jednoduché. Chlapec zvolil při kresbě pouze tři barvy pastelek, což značí horší adaptovatelnost. Patologicky může působit znázornění očí poslední postavy, kterou chlapec označil jako svého bratra. Může to značit značné konflikty mezi sourozenci. Kresba křížů, které chlapec interpretoval jako

meče, mezi otcem a samotným dítětem může značit určitý konflikt mezi těmito osobami.

Shrnutí výsledků průzkumu

Prostudováním a následným zhodnocením kreseb rodiny jsme dospěli k závěru, že do určité míry lze z kresby vyčíst vztahy dětí ke svým rodičům či sourozencům. V některých kresbách se promítaly přání dětí (kazuistika č. 1 – touha chlapce vlastnit koloběžku), jejich vztahy k přírodě či zvířatům (kazuistika č. 1 – zobrazení rodiny v přírodě, kazuistika č. 4 – zobrazení rodiny se smečkou psů). Dále se v kresbách promítly pozitivní vztahy k sourozencům (kazuistika č. 1 – chlapec za rodinu považuje starší sestru, která jej často navštěvuje), ale také negativní až konfliktní vztahy mezi vlastními sourozenci (kazuistika č. 1 – rozmýšlení chlapec nad umístěním kresby postavy sestry na papír, kazuistika č. 2 – postavy sourozenců držících v rukou meče). Některé kresby rodiny neobsahují kresbu matky (kazuistika č. 1 a č. 6). Naopak v kazuistice č. 6 chlapec znázornil v rukou sebe a svého otce kříže, které interpretoval jako meče, což může značit negativní konflikt mezi postavou chlapce a jeho otce. V jistých kazuistikách můžeme shledat také opoždění vývoje kresby. Konkrétně kresby lidské postavy, která podle literatury neodpovídá věku dítěte (kazuistika č. 6). V kazuistice č. 3 lze sledovat také jistou patologii podle znázorněných obličejů bez těla.

ZÁVĚR

Teoretická část bakalářské práce mi přinesla spoustu nových informací o dětské kresbě. Dovoluji si konstatovat na základě získaných poznatků z teoretické části práce, že hra je totožná jako kresba. Hraje v předškolním věku u dítěte významnou roli v oblasti socializace a jeho dalšího rozvoje. V teoretické části jsem se také věnovala určitým českým a světovým pedagogům a filosofům, kteří již v dávné době přikládali dětské kresbě značný význam, na který navazují dnešní psychologové či pedagogové a vycházejí z jejich prací (zmiňuji např. poznatky F. Goodenoughové či prof. Matějčka). Seznámila jsem se s kresebnými diagnostickými testy. Rozšířila jsem si vědomosti o zcela nových testech, které jsem neznala a seznámila jsem se s rozšiřujícími poznatky testů, které jsem již znala. Troufám si říci, že jsem schopna některé druhy testů aplikovat u dětí ve své budoucí pedagogické praxi s ohledem na mé možnosti a zkušenosti.

V praktické části bakalářské práce jsem se snažila zjistit míru validity a reliabilitu diagnostického testu Kresba rodiny. Výzkumným vzorkem byla skupina šesti dětí ve věku 6 – 11 let. Děti pobývají ve FOD Klokánek v Kroměříži a jsou, či byly ohroženy syndromem CAN. V průběhu realizace praktické části jsem se seznámila s fungováním této alternativní rodinné péče. Podvědomě jsem si vytvořila názor a srovnání všech druhů ústavní péče pro děti a zhodnotila FOD Klokánek jako naprosto nejvíce vyhovujícím druhem ústavní péče pro děti z důvodů snahy o udržení modelu rodiny.

Při realizaci kreseb rodiny jsem u dětí sledovala průběh jejich kresby a verbální či neverbální projev. Z poznatků získaných z různých druhů literatury při zpracování teoretické části jsem se snažila zhodnotit kresbu dítěte u konkrétních dětí. Tolerovala jsem při tom rodinnou anamnézu dítěte a jeho osobní charakteristiku, ze které jsem vycházela. Zjistila jsem, že skutečně lze vyčíst z dětské kresby určité touhy či přání dítěte nebo naopak rivalitu mezi sourozenci. V dětské kresbě se také objevily charakteristické znaky kresby rodiny, kterou popisují různí autoři, kteří se tímto tématem zabývají. Lze říci, že test Kresby rodiny lze aplikovat u konkrétních skupin dětí a následně z této kresby vyčíst situaci a postavení dítěte v rodině.

Věřím, že vypracováním této práce mi v budoucnu jistě pomůže při mé pedagogické praxi, budu-li chtít pracovat s určitými kresebnými testy u dětí předškolního věku.

Seznam použité literatury

- BEDNÁŘOVÁ, Jiřina; ŠMARDOVÁ, Vlasta. *Školní zralost : co by mělo umět dítě před vstupem do školy*. Brno : Computer Press, 2010. ISBN 978-80-251-2569-4.
- ČÁDA, František. Dětské kresby. *Paedagogické rozhledy*. 1902, XVI., č. 1, s. 1 - 5.
- ČAČKA, Otto. *Psychologie dítěte*. Tišnov : Sursum, 1994. ISBN 80-85799-03-0.
- DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte: dětská kresba z pohledu psychologie*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-449-4.
- DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5.
- GREGUŠOVÁ, Hedviga. *Výtvarné aktivity mentálně postihnutých dětí předškolního věku*. Bratislava : Sapientia, 2004. ISBN 80-968797-9-0.
- CHOBOLA, Ladislav. *Dětský kresebný projev a klasikové jeho teorie*. Brno : Pedagogická fakulta J. E. Purkyně v Brně, 1975.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Díl I*. Praha : SPN, 1958.
- KOŤÁTKOVÁ, Soňa. *Hry v mateřské škole v teorii a praxi – význam hry, role pedagoga, cíl hry, soubor her*. Praha : Grada, 2005. ISBN 80-247-0852-3.
- KUCHARSKÁ, Anna; MÁJOVÁ, Ludmila. *Dětská kresba v psychologickém výzkumu*. Praha : Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-217-2.
- KURIC, Jozef a kol. *Ontogenetická psychologie*. Praha : SPN, 1986.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1056-6.
- MLČÁK, Zdeněk. *Diagnostické využití dětské kresby v práci učitele*. Ostrava : Scholaforum, 1996. ISBN 80-86058-05-0.
- MLČÁKOVÁ, Renata. *Grafomotorika a počáteční psaní*. Praha : Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2630-4.
- MÜLLER, Oldřich. *Terapie ve speciální pedagogice*. 2007. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 80-244-1075-3.
- NOVÁK, Tomáš. *Co dítě sleduje, když nakreslí svou rodinu: příručka pro využití dětské kresby „Naše rodina“ a „Začarovaná rodina“ k poznání rodinných vztahů dítěte*. Olomouc : Rubico, 2004. ISBN 80-7346-037-8.
- PÖTHE, Peter . *Dítě v ohrožení*. Praha : G plus G, 1999. 23 s. ISBN 80-86103-21-8.
- ŠTURMA, Jaroslav; VÁGNEROVÁ, Marie. *Kresba postavy*. Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy, 1982.

- ŠVANCARA, Josef a kol. *Diagnostika psychického vývoje*. Praha : Avicenum, 1980.
- UŽDIL, Jaromír. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta: výtvarný projev a psychický život dítěte*, Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1974.
- UŽDIL, Jaromír. *Výtvarný projev a výchova*. Praha : SPN, 1974.
- UŽDIL, Jaromír; RAZÁKOVÁ, Dagmar. *Metodika výtvarné výchovy na mateřské škole*. Praha : SPN, 1966.
- UŽDIL, Jaromír; ŠAŠINKOVÁ, Emilie. *Výtvarná výchova v předškolním věku*. Praha : SPN, 1980.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- WHITNEY PETERSON, Linda; HARDIN, Milton Edward. *Děti v tísní : Příručka pro screening dětských kreseb*. Praha : Triton, 2002. 34 s. ISBN 80-7524-237-0.
- URL: <http://www.fod.cz/> [cit. 2011-26-03] .

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lucie Trčková
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Lucia Pastieriková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Diagnostika dětské kresby
Název v angličtině:	Diagnostics of childrens drawing
Anotace práce:	Bakalářská práce charakterizuje dětskou kresbu (ve srovnání s dětskou hrou, zájem světových a českých pedagogů o dětskou kresbu v historickém kontextu, význam, vývoj, nejčastější témata a typické znaky dětské kresby a také s ní spojenou grafomotoriku a hygienu psaní). Dále se zabývá charakteristikou a jednoduchým návodem k užití nejznámějších kresebných testů pro děti předškolního věku a okrajově zmiňuje syndrom CAN. Praktická část obsahuje a vyhodnocuje kazuistiky kresby rodiny šesti dětí ohrožených syndromem CAN.
Klíčová slova:	Kresba, hra, dítě předškolního věku, kresebné testy, syndrom CAN, kazuistika
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis characterises children's drawings (in comparison with children's play, the interest of Czech and foreign teachers in children's drawings in the historical context, the importance, development and the most common themes and typical features of children's drawings and the associate graphomotorics and the hygiene of writing). It also deals with characteristics and simple instructions for the most frequently used drawing tests for preschool children and it marginally mentions CAN syndrome. The practical part includes and evaluates the casuistry of the families of six children endangered by CAN syndrome.
Klíčová slova v angličtině:	Drawing, game, preschool age, drawing tests, CAN syndrome, casuistry

Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	54 s.
Jazyk práce:	Český jazyk